

Феннич В.П. Презумпція визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза. *Юридична Україна*. №8. 2008. С. 57-63.

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА

ПРЕЗУМПЦІЯ ВИЗНАННЯ ФАКТУ, ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЯКОГО БУЛА ПРИЗНАЧЕНА ЕКСПЕРТИЗА У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ

<Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права>

Василь Феннич,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Закарпатського
державного університету

Як зазначається у правовій літературі поява презумпції визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза, пов'язана з кардинальною модернізацією цивільного судочинства у напрямку перетворення його із радянської моделі в цивілізовану змагальну, що існує у країнах із розвиненим громадянським суспільством [1, 142]. У цьому разі мова йде про зростання значення таких принципів, як змагальність та диспозитивність, а також збільшення ролі суддівського розсуду стосовно багатьох питань, що виникають у ході розгляду справи.

I. Постановка проблеми. Для успішного проведення судової експертизи в цивільній справі важливе значення має визначення та отримання експертом необхідних об'єктів для проведення експертного дослідження, інакше провести експертизу з метою встановлення обставин цивільної справи неможливо. Слід відмітити, що в правовій літературі неодноразово зазначалося, що одним з недоліків цивільного процесуального права є наявність прогалин у ЦПК України щодо способів отримання експертом необхідних об'єктів для дослідження [2, 109; 3, 158; 4, 7]. Новий ЦПК України в певній мірі ці питання

вирішив, де поряд із традиційними методами, які існували раніше, ст. 146 ЦПК України закріпила доказову презумпцію визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза, як реакцію на випадки ухилення від участі в експертизі певної сторони. Як вказує В. Григор'єв, добросовісна сторона отримала своєрідний “ключ“, за допомогою якого можна уникнути безпідставного затягування вирішення справи та не допустити порушення прав добросовісної сторони [5]. Оскільки правова норма, що містить цю презумпцію вже тривалий час застосовується у судовій практиці України, то доцільно дати детальний аналіз презумптивного положення, яке закріплено в ст. 146 ЦПК України з позицій теорії та практики цивільного процесу.

Мета, яку ставить перед собою автор полягає у визначенні теоретичних та практичних аспектів використання презумпції визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза під час розгляду та вирішення цивільних справ.

II. Визначення юридичної природи правового явища, що закріплено в ч.1 ст.146 ЦПК України. У теоретичному плані одним з принципових питань дослідження правового явища, що закріплено в ч. 1 ст. 146 ЦПК України, є визначення його юридичної природи: являє воно собою презумпцію, як вважають одні вчені [6, 263; 7, 72; 1, 144-145] чи виступає воно правовою фікцією, як зазначають інші [8, 35; 9, 35]. Ті науковці, які вказують, що визнання судом факту, для встановлення якого була призначена експертиза, виступає правовою фікцією аргументують свої позиції тим, що висновок суду не відповідає реальній дійсності, бо засіб доказування (висновок експерта) не досліджується [8, 35]. Прихильники існування у вказаному правилі презумпції вважають, що висновок суду необхідно класифікувати як вірогідний, а не як фіктивний, бо з логічних позицій фікція відображає тільки одну лінію взаємодії юридичного факту та реальності — вони не співпадають один з одним [1, 144-145]. На нашу думку, аргументи представників вірогідного, а не фіктивного напрямку вивчення правила, закріпленого в ч. 1 ст. 146 ЦПК України заслуговують на більшу увагу, оскільки вірогідність того, що визнаний судом

факт, для встановлення якого призначалася експертиза, мав місце насправді не виключається. І як правильно вказує Ю. О. Серіков, навіть, якщо б за рішенням вищестоящої інстанції справа була направлена на повторний розгляд, де дійсно була б уже проведена експертиза, внаслідок чого висновок експерта не співпав би з раніше зробленим висновком суду, то ми мали б спростування презумпції [1, 145], що в принципі відповідає її природі — можливість бути спростованою.

Визначившись з тим, що в ч. 1 ст. 146 ЦПК України міститься доказова презумпція варто звернути увагу на деякі практичні аспекти дослідження указанного правового явища, що не знайшли свого опрацювання у вітчизняній правовій літературі: аналіз конструкції вказаної презумпції та розгляд повноважень суду в процесі застосування правової норми, де міститься така презумпція.

III. Конструкція презумпції визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза. Якщо аналізувати ч. 1 ст. 146 ЦПК України, де закріплена презумпція визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза, то можна виділити з конструкції цієї презумпції два види фактів: факти-підстави дії презумпції та презюмований факт.

До фактів-підстав дії презумпції визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза можна віднести ухилення сторони від участі в експертизі (неподання експертам матеріалів, документів, інші випадки ухилення від участі в експертизі) та неможливість її проведення іншим чином.

Факти-підстави дії вказаної презумпції можна умовно поділити на дві групи: суб'єктивні та об'єктивні.

Суб'єктивні факти-підстави дії, пов'язані саме з недобросовісною поведінкою сторони: ухилення особи від неподання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі. Характерним є те, що суб'єктивні факти складаються із одного родового факту: ухилення від участі в експертизі, який у подальшому на практиці повинен бути підведений під певну конкретну життєву обставину. Норма права, де закріплюється ця презумпція

називає альтернативний перелік випадків, які можуть бути розцінені як ухилення від участі в експертизі: неподання експертам необхідних матеріалів та документів. Але цей перелік є відкритим (“... ухилення ... від іншої участі в експертизі ...”), що дає можливість суду використовувати власний розсуд при встановленні відповідного суб’єктивного факту-підстави дії цієї доказової презумпції.

Виділення в нормі права тільки двох випадків, що свідчать про ухилення сторони від участі в експертизі, — неподання експертам необхідних матеріалів чи документів — показує, що така недобросовісна поведінка сторони часто має місце в судовій практиці.

В. Григор’єв недобросовісну поведінку сторони, яка може зумовити використання доказової презумпції визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза, поділяє на активну та пасивну [5]. *Активна недобросовісна поведінка* сторони полягає в діях, спрямованих на затягування судового процесу (так, з метою ухилення від експертизи сторона може подати суду документи про відсутність в неї витребуваних письмових чи речових доказів, направити до суду службові чи медичні довідки про перебування її нібито у відрядженні чи на лікуванні). *Пасивна недобросовісна поведінка* сторони полягає в утриманні від вчинення процесуальних дій, які вона повинна була б сторона вчинити (ігнорування судових повісток про її явку в експертні установи, неподання експертам необхідних матеріалів чи документів) [5].

Слід звернути увагу на те, що чинне процесуальне законодавство України не пов’язує настання суб’єктивних фактів-підстави дії цієї презумпції від їх системності. Достатньо одного встановленого епізоду, який свідчитиме про ухилення від експертизи і тоді суд має можливість використати презумпцію, якщо експертизу не можливо провести іншим чином. На нашу думку, відсутність системності в поведінки особи, що ухиляється від експертизи як необхідної умови використання презумпції сприяє недопущенні затягування розгляду цивільної справи.

Т. В. Сахнова висловлює думку, що суб'єктивні факти-підстави дії вказаної презумпції слід пов'язувати з винною поведінкою особи, яка ухиляється, оскільки причини ухилення від участі в експертизі суд не виявляє, а ними можуть виявитися небажання втручання в організм людини із міркувань безпеки або в приватну сферу життя [3, 158].

На нашу думку, введення елемента вини в суб'єктивні факти-підстави дії описуваної презумпції недоцільно. Складно визначити, чи ухиляється сторона від проведення судової експертизи з тим, щоб приховати певний факт, встановлення якого не відповідає її інтересам, чи її відмова пов'язана з питаннями особистої безпеки або ж небажанням втручатися в особисте життя.

Якщо говорити про втручання в особисте життя, то сам судовий розгляд вже являє собою публічне втручання у приватне життя сторін у силу дії принципу гласності. Тому обумовлювати не проведення судової експертизи тим, що особа бажає приховати своє приватне життя не повинно братися до уваги. Крім того, суд може у цьому випадку проводити закритий судовий розгляд (ст. 6 ЦПК України).

Стосовно іншого випадку, який може спонукати особу до ухилення від участі в експертизі, — питання особистої безпеки, то його доцільно враховувати при конструюванні фактів, які спрямовані на спростування дії презумпції. Якщо об'єктом експертного дослідження виступає сама людина або продукти її життєдіяльності, то звичайно необхідно забезпечити права такої особи при направленні її на експертизу. Тому в якості фактів, що не будуть давати суду можливість зробити висновок про наявність суб'єктивних фактів-підстави дії презумпції можуть бути факти, які свідчать про загрозу життю чи здоров'ю особи, яка направляється на експертизу (називати поведінку сторони в цьому разі недобросовісною не можна). Те, що ця особа повинна доводити такі факти цілком правомірно, оскільки, стверджуючи про них, вона повинна мати для цього відповідні підстави, що тільки їй відомі. Саме доведення таких фактів і не дасть можливість використати цю презумпцію, так як не будуть

встановлені необхідні для цього в сукупності суб'єктивні та об'єктивні факти-підстави дії презумпції.

Об'єктивні факти-підстави дії презумпції визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза стосуються можливості чи неможливості проведення цієї експертизи, не дивлячись на поведінку особи, яка ухиляється. Встановлення останнього виду факту суддею повинно бути пов'язано з його консультацією з експертом, який може констатувати, що не дивлячись на відмову особи від участі в проведенні експертизи, існує можливість її проведення іншим чином. Так, рівень розвитку наукових знань дає можливість провести декілька видів експертиз групової спорідненості для виключення факту батьківства: експертиза крові та слини [3, 271]. Якщо особа, з необґрунтованих міркувань особистої безпеки відмовляється давати свою кров на аналіз, але, наприклад, не проти надати слину, то існує можливість проведення такого виду експертизи. Тому використовувати вказану презумпцію не має жодних підстав.

Необхідність консультації судді з експертом для встановлення об'єктивного факту-підстави дії описуваної презумпції в нормі права, яка міститься в ч. 1 ст. 146 ЦПК України не вказується. Але саме така поведінка судді є очевидною, оскільки тільки експерт, якому доручили проведення експертизи може мати спеціальні знання щодо можливих варіантів проведення дослідження, незважаючи на ухилення сторони від експертизи. Все це пов'язано з гносеологічними межами застосування судової експертизи [3, 100-101].

При встановленні об'єктивного факту-підстави дії цієї презумпції необхідно враховувати рівень розвитку відповідної галузі знань та її практичні можливості. Адже застосовувати науково необґрунтовані методики, які не дають із достовірністю встановити певний факт об'єктивної реальності, експерт не має права.

Специфічною рисою презумпції визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза є те, що в правовій нормі, де закріплена вказана

презумпція не виділяється чітко презюмований факт. Він згадується як абстрактне поняття: факт, для встановлення якого була призначена експертиза. Це не дивно, оскільки вказана правова норма побудована по відношенні до всіх видів можливих експертиз, де правове значення для кваліфікації спірних правовідносин може мати будь-яка обставина, яка для свого встановлення потребує діяльності експерта з його багажем спеціальних знань. Так, судово-медична експертиза при розгляді справи про відшкодуванні шкоди, завданої каліцтвом має важливе значення для визначення розміру відшкодування цієї шкоди, оскільки вона встановлює такі факти як ступінь втрати професійної працездатності (від цього залежить виплата втраченого заробітку), необхідність медичної чи соціальної допомоги (від цього залежить компенсація затрат на посилене харчування, протезування, сторонній догляд, побутовий догляд, купівля засобів пересування).

Слід вказати на те, що презюмований факт презумпції визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза має матеріально-правовий характер, що зумовлює вплив вказаної презумпції на вирішення цивільної справи по суті.

У правовій нормі, яка закладена в ч. 1 ст. 146 ЦПК України, абсолютно не відображаються факти спростування презюмованого факту. Така позиція є правильною, адже наперед невідомо, що саме може змінити висновок суду про встановленість факту, для якого призначалася експертиза в силу дії презумпції. Вважається, що дані факти можуть бути поділені на дві групи, в залежності від того, на спростування чого вони спрямовані. *Перша група фактів* може бути спрямована на доведення добросовісності поведінки сторони, а відтак вважати її поведінку ухиленням від експертизи неможливо. У такій ситуації питання про встановлення презюмованого факту остаточно не вирішено. *Друга група фактів* може стосуватися безпосереднього заперечення презюмованого факту. Наприклад, при поданні позову про встановлення батьківства відповідач ухиляється від судово-біологічної експертизи, яка покликана встановити групову належність батьків та дитини, але він може з успіхом доказати, що в

період зачаття дитини перебував за кордоном і, таким чином, об'єктивно не може виступати батьком цієї дитини. Факти з другої групи, що спростовують презюмований факт виступають аргументованим свідченням безпідставності позовних вимог і не дають можливості суду застосовувати презумпцію та робити висновок про наявність презюмованого факту.

IV. Повноваження суду в процесі використання презумпції визнання факту, для встановлення якого була назначена експертиза. Одним з важливих питань, яке потребує нагального врегулювання у процесі використання цієї презумпції є питання повноваження суду, які повинні бути однозначними.

Зі змісту ч. 1 ст. 146 ЦПК України виходить, що суд може визнати або може не визнати факт, для встановлення якого була призначена експертиза. Одразу слід відзначити, що тільки повноваження суду щодо визнання вказаного факту зумовлене дією презумпції, в той час як його невизнання не завжди пов'язано з використанням доказової презумпції.

Якщо від проведення експертизи ухиляється особа, в інтересах якої і повинен бути доказаний факт висновком експерта, то не слід застосовувати презумпцію, яка зумовлює перерозподіл обов'язків доказування між сторонами, а необхідно використовувати загальне правило щодо розподілу обов'язків доказування (ч. 1 ст. 60 ЦПК України). Наприклад, якщо за позовом особа вимагає визнати правочин недійсним, оскільки в момент його укладення не розуміла значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, а в подальшому цей позивач буде ухилятися від проведення судово-психіатричної чи судово-психологічної експертизи, то, оскільки проведення експертизи необхідно для встановлення доказових фактів предмету доказування позивача, така відмова повинна розцінюватися як *невиконання своїх обов'язків доказування*, а не призводити до застосування презумпції.

Якщо ж від судової експертизи ухиляється особа, не в інтересах якої буде встановлення факту висновком експерта, саме тоді й повинна застосовуватися така доказова презумпція. Так, якщо подається позов про зменшення розміру

відшкодування шкоди у зв'язку із підвищенням рівня працездатності потерпілого і цей потерпілий буде ухилятися від проведення експертизи, яка б могла підтвердити даний факт, то суд *може* визнати такий факт наявним, і це буде пов'язано саме з дією презумпції. Якщо потерпілий подасть докази, які будуть підтверджувати, що рівень працездатності не змінився, то це теж можна вважати дією презумпції, оскільки факти, які спростовують презюмований факт входять в конструкцію доказової презумпції.

Таке вирішення питання дає можливість суду самостійно оцінювати подані докази на встановлення фактів з конструкції доказової презумпції та при їх оцінці приходити до висновку чи є потреба ставити презумпцію в обґрунтування судового рішення чи ні.

Особливістю повноважень суду щодо використання доказової презумпції визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза, є те, що вказані повноваження мають альтернативну природу. Доказові презумпції, що передбачені нормами матеріального законодавства закріплені в імперативних правових нормах. Саме це зумовлює обов'язок суду зробити припущення про наявність певного факту при доведенні фактів-підстави дії презумпції (наприклад, презумпція недостовірності негативної інформації, що поширена про особу). Таке вирішення питання робить повноваження суду в процесі використання доказових презумпцій однозначними.

Альтернативні начала, які містяться в ч. 1 ст. 146 ЦПК України пояснюють тим, що ця презумпція містить низький рівень вірогідності існування презюмованого факту [1, 144]. Це дає підстави окремим науковцям називати її квазіпрезумпцією, оскільки вона не закріплюється на підставі загальних припущень і формулюється виключно заради завдань правового регулювання [1, 14-15].

На нашу думку, право, а не обов'язок суду використати презумпцію визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза, зумовлено існуванням відкритого переліку фактів-підстави дії вказаної презумпції (неподання експертам матеріалів, документів, *інші випадки*

ухилення від участі в експертизі), що вимагає необхідність використання судового розсуду для кваліфікації певних життєвих обставин як таких, що попадають під розуміння “ухилення від експертизи”.

Можливість суду використати чи не використати доказову презумпцію визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза може бути причиною зловживання з боку суду, який розглядає цивільну справу. Так, в Апеляційному суді м. Києва оскаржувалося рішення по цивільній справі, яким було задоволено позов про відшкодування збитків. Фабула справи полягає в наступному: позивачі О. Б. та В. Б. пред'явили вимоги до ТОВ в якості відповідача про відшкодування збитків завданих підпалом автомобіля. Відповідач надавав послуги щодо стоянки автомобіля та зобов'язувався не допускати проникнення сторонніх осіб до нього. Рішенням районного суду позов було задоволено. Апеляційна інстанція, скасовуючи вказане рішення та виносячи нове, яким повністю було відмовлено в задоволенні позову мотивувала свої позиції тим, що необґрунтованість рішення суду першої інстанції зумовлено порушенням всебічності та повноти з'ясування обставин справи. Одним з аргументів, яким оперував суд апеляційної інстанції, скасовуючи рішення суду першої інстанції, було те, що в матеріалах цивільної справи було декілька суперечливих висновків як експерта (даний був у рамках кримінальної справи), так і спеціалістів про причини запалювання автомобіля. Щоби уникнути цієї невизначеності 03.07.2006 р. ухвалою суду була назначена судова пожежно-технічна експертиза, яка не була проведена в зв'язку з тим, що власник автомобіля забрав його з стоянки і не надав автомобіль експертам для дослідження. Мало того, ігноруючи ухвалу суду про призначення експертизи позивач особа В. Б. надає автомобіль для обстеження в іншу експертну установу, а отриманий висновок залучає до справи як доказ своїх вимог. Апеляційна інстанція відзначила, що факт ухилення позивача від експертизи не знайшов належної правової оцінки в суді першої інстанції [10].

Аналогічна ситуація мала місце під час розгляду цивільної справи про встановлення батьківства [11].

У Росії випадок невикористання презумпції визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза став безпосередньою причиною для подання скарги до Конституційного Суду. У своїй ухвалі Конституційний Суд РФ вказував, що громадянин Д. Л. Тіхоміров звертався до суду про стягнення заробітної плати з Державного університету зв'язку та телекомунікацій ім. Бонч-Бруєвича. По справі неодноразово назначалися судово-бухгалтерські експертизи (ухвала від 13.05.1993 р.; ухвала від 11.02.1997 р.; ухвала від 06.09.1999 р.), від яких відповідач ухилявся. На зауваження позивача застосувати ч. 3 ст. 74 ЦПК РСФРР, де містилася презумпція визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза суд ніяким чином не реагував. Справа розглядалася у вищестоящій інстанції і була направлена на повторний розгляд, де рішення від 16.05.2001 р. було винесено знову без застосування ч. 3 ст. 74 ЦПК РСФРР. Звертаючись до Конституційного Суду, Д. Л. Тіхоміров вказував, що оскільки не передбачено *обов'язок* (курсив наш — В. Ф.) суду застосовувати презумпцію при недобросовісності однієї з сторін це зумовило затягування вирішення справи, і відтак, вказана правова норма (ч. 3 ст. 74 ЦПК РСФРР) не відповідає Конституції РФ, бо порушується конституційне право громадян на судовий захист. Конституційний Суд РФ відмовив у задоволенні скарги Д. Л. Тіхомірова, вказавши, що мова йде не стільки про конституційність ч. 3 ст. 74 ЦПК РСФРР, як про законність та обґрунтованість дій та рішень суду під час проведення судово-бухгалтерської експертизи, де при явному ухиленні відповідача від участі в експертизі суд, не застосовавши презумпцію, порушив розумні строки розгляду трудового спору [12].

Огляд судової практики по питанням використання презумпції визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза, ставить доречне запитання: чому при доведенні фактів-підстави дії цієї презумпції суд повинен мати можливість на власний розсуд вирішувати питання про використання такої презумпції чи невикористання? На нашу думку, якщо суд конкретні факти не кваліфікував такими, що свідчать про “ухилення від участі в експертизі”, то

він не повинен застосовувати презумпцію, оскільки не були підтверджені факти-підстави дії презумпції. А якщо, виходячи з конкретної ситуації, такі факти були встановлені за допомогою доказів і презюмований факт *не був* заперечений іншими доказами по справі, то суд *повинен* використати таку презумпцію і поставити її в обґрунтування судового рішення по справі. Таке вирішення питання абсолютно не буде означати, що суд втрачає самостійність у питаннях оцінки доказів по справі, так як висновок суду про встановленість презюмованого факту буде формуватися у нарадчій кімнаті, якщо іншими доказами у цивільній справі не буде спростована дія вказаної доказової презумпції.

Виходячи з наведеного, доцільно в ч. 1 ст. 146 ЦПК України передбачити не альтернативні, а однозначні повноваження суду по використанні вказаної презумпції, щоб добросовісна сторона мала можливість належним чином захистити свої інтереси при недобросовісності поведінки іншої сторони в процесі проведення судових експертиз. Крім того, таке вирішення питання не буде допускати затягування у вирішенні цивільних справ та сприятиме винесенні обґрунтованих судових рішень, де факт ухилення сторони від експертизи знайде свою правову оцінку.

V. Висновок. Отже, презумпція визнання факту, для встановлення якого була призначена експертиза може виступати вагомим правовим інструментом впливу на недобросовісну сторону цивільного процесу та дає можливість іншій стороні належним чином обґрунтувати свої вимоги у справі. Професійне використання вказаної доказової презумпції судом зумовить її істотний вплив на вирішення цивільної справи по суті.

Примітки

1. Сериков Ю. А. Презумпции в гражданском судопроизводстве. — М.: Волтерс Клувер, 2006. — 184с.
2. Лилуашвили Т. А. Экспертиза в советском гражданском процессе. — Тбилиси: Мецниереба, 1967. — 218с.
3. Сахнова Т. В. Судебная экспертиза. — М.: Городец, 2000. — 368с.

4. Федоренко Т. М. Процессуальные и тактические вопросы почерковедческой экспертизы в гражданском судопроизводстве: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — Х., 1977. — С. 7.
5. Григорьев В. Уклонение от экспертизы — путь проигрышу в суде // Бизнес-адвокат. — 2005. — № 19 (211). — Сентябрь [Электронный ресурс] — Режим доступа: www.bestlawyers.ru/gz/gz.html.
6. Баулин О. В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел. — М.: Городец, 2004. — 272с.
7. Грось Л. Новое в гражданском процессуальном законодательстве // Хозяйство и право. — 1996. — № 7. — С.67-72.
8. Зайцев И. Правовые фикции в гражданском процессе // Российская юстиция. — 1997. — № 1. — С.35-36.
9. Нахова Е. А. Роль презумпций и фикций в распределении обязанностей по доказыванию. Дис... канд. юрид. наук: 12.00.15. — Саратов, 2004. — 176с.
10. Тимошук І. Наслідки ухилення від участі в експертизі // Юридичний вісник України. — 2008. — № 4 (656). — 26 січня [Електронний варіант] — Режим доступу: <http://www.yuricom.kiev.ua/main/uvu-about.php?lang=ua>.
11. Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 4 (80). — С. 24-25.
12. Определение Конституционного Суда Российской Федерации “Об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Тихомирова Дмитрия Леонидовича на нарушение его конституционных прав частью третьей статьи 74 Гражданского процессуального кодекса РСФСР” от 9 апреля 2002 г. № 90-О [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.inpravo.ru/data/base931/text931v646i518.htm>.